

tit: indignació poc continguda: «han quedat *galdosos* aquests escrits!» (quasi un 'pèssim' potenciat); desaprovació objectiva: «em mortificava pel paper *galdós* que feia representar al pobre senyor diplomàtic», JSantamaria (*AlcM*); reserva merament intel·lectual amb elogi estètic: «la bona mossa, *galdosamente* ajaguda...»; però sempre hi havia en el fons el matís afectiu desfavorable, si més no, pressuposat com a ingredient consabut.

Que en un mot així puguem tenir l'expansió d'una paraula basca, pot passar com a paradoxal, però només a primera vista de semblar xocant. De bon començament hem de tenir en compte, que el folklore bascongat i circum-vascònic, havia encunyat des de molt antic un proverbi que la contenia, i que gaudí de prompta i vasta difusió. El refrany castellà antic «sardina que gato lleva *galduda* va» que ja figura a mj. S. xv en els *Refranes que dizen las Viejas tras el fuego* (atribuïts al Marquès de Santillana), i que apareix amb variants en col·leccions molt nombroses i antigues del S. xvi i primera del xvii (--- *galdida* o *gandida* va; *morcilla que el gato* --- etc.: Juan de Valdés, Comend. Hernán Núñez, Mtro. Correas, Sánchez de Badajoz etc.), consta que és adaptació d'un proverbi basc no sols per la forma *galduda* inexplicable com a castellana, sinó perquè l'antic Fernando Arce de Benavente (Salamanca, 1553) el dona en la variant «morcilla que el gato lleva *galduda* da», on les dues últimes paraules van manifestament en basc, d'on es dedueix que tot el refrany és basc, sinó que Arce en gira els primers mots en castellà; i els altres, que no s'entenen de basc, van anar fent-ho tots, amb caràcter progressiu, fins que ja res no hi quedà de basc, en aparença.

Però el refrany ho era substancialment, i havia tingut vestidura totalment basca en el seu punt de partida: salta a la vista que en *galduda* va no hi ha més que una lleu pel·lícula romànica, un tel castellà, sota el qual es transparenten encara els mots bascos i la construcció euskera *galduda da* o *galdu da* = *galdu* 'perdut' + *a* article basc + *da* còpula o partícula predicativa; total: 'està perduda'; un jutge tan entès i antic com Juan de Valdés (1533) fa constar, en efecte, que *galduda* és aquí «perdida». A Guipúscoa diuen avui parlant en castellà, els uns «sardina que gato lleva *galduda* va»,² els altres «oveja que el lobo lleva *gandida* va», segons A. de Charencey (*RIEB* II, 338), cf. Gavel, *ibid.* II, 476-8; A. de Legarda, *BSVAP* xv, 1959, 237-45).

Jo diria que en donar don R. M.ª de Azkue, el modern apòstol de la llengua basca, a una obra seva d'apologètica epistolar, el títol de *Ardi galduda* (1879), està precisament alludint o almenys pujant-hi de peus com a cosa tan sabuda, damunt el proverbi basc en la seva forma segona, car *Ardi galduda* és precisament 'l'ovella perduda'. D'altra banda, en un doc. de Simancas de 1516, s'ha trobat una frase o refrany basc «*galdua, çure arpeyco narrua*» (Mitxelena, *Literatura Vasca*, 55, nn. 24 i 142) que si no m'enganyo literalment equival a 'la pell de la teva cara està perduda' i endevina que es podria interpretar 'estàs tan perdut

(el teu cap està tan perdut) com l'ovella en mans del llop (si caus en les meves mans)', alludint ja al refrany multiseccular, en una forma d'aquest com *ardi barzeiko galdu da* 'l'ovella (en mans) del llop (resp. 'l'ós', 'la guineu') està perduda',³ majorment tenint en compte que *narru* és més aviat «cuero, pellejo», o sigui el d'un animal escorxat, que no pas la pell d'una persona.

Del cast. antiq. i americà *gandido* ja en vaig tractar extensament en el *DCEC* II, 662-3 (amb alguna addició en el IV, 1012, i *DECH*), estrebant-me en l'erudit treball de Cuervo (*BHisp.* XI, 25-30, reproduït en les seves *Disquisiciones Filológicas* II, 131-5). S'indica allà que el mot *gandido*, antiquat en castellà comú, que apareix ja en alguns textos escènics en castellà popular del segon quart del S. xvi, en uns és 'perdut' com el mot vasconitzant («si una vez está caída / dáimela vos por *gandida*» en el poeta bucòlic extremeny Sánchez de Badajoz), en els altres val més aviat per 'migrat, consumit, famolenc': «—No des voces por tu vida / que aún agora llegaste. / —Oh no, pesi a San Traste! / que está la gente *gandida*. / —Moça, da *hato* <'recapte, manduca'> al pastor / --- ve aquí el costal del pan / y el vino», *Auto de Jacob*; «Antonico, días ha / que no me vi tan *gandido* / como la sorna en que estoy, / tan sin caire y destruido», «necesitado», Juan Hidalgo.

Esvanit avui en el castellà d'Espanya, resta molt viu en moltes parts d'Amèrica hispana: a Cuba «paso de flaqueza, extenuado», «hambriento sin dejar partícula del manjar», a Mèxic «glotón», i és 'famolenc, fartaner, menjaire' (sovint aplicat als gossos) a Costa Rica, Venezuela, Colòmbia i Perú. Fent-me fort en la semblança amb l'arag. de Llitera *candirse* «consumirse a consecuencia de una enfermedad» vaig indicar que calia apañar-ho i embastar amb el cat. *candit* 'defallit, decandit', del qual hem tractat a l'article *CÀNDID*, del qual no deixa d'haver-hi alguna variant amb *g*- inicial, si més no l'*esgandalir-se* 'perdre greix i forces, defallir' que s'ha registrat en el Flamicell.

Que hi hagué contactes entre aquest *candit/gandit* i el cat. *galdós*, i gravitació de l'un cap a l'altre, ens ho confirma el fet que a Menorca, en lloc d'aquest, diuen *gandós*: «fadrina qui du morena <'polissó, roba que relleva les anques d'una dona, per darrere'> / ben *gandosa* deu estar, / amb un bony a s'esquena, / just un bojot de favar <'babarota, espantaocells'>», Andreu Ferrer i Ginart, *Cansonetes Menorquines* (Artà, 1922), 128; Moll confirma, en efecte, que a Ciutadella usen *gandós* per *galdós*, el qual, per altra banda, pot ser la forma de Maó, vist que la trobem en el diccionari inèdit de Febrer Cardona. No crec, però, que ni aquest *candit* ni *galdir, engaldir*⁴ 'engolir' puguin bastar-nos com a punt de partida de *galdós*, car la semblança amb el basc *galduda* del famós proverbi és massa gran en sentit i en forma per ser casual, atesos sobretot l'enorme arrelament i la vasta difusió hispànica que hem pogut constatar en el proverbi basc.

Degué haver-hi convergència d'aquest vell corrent foraster amb els mots autòctons. Recordem els casos de *BUTXACA*, *BUIRAC*, *SEGALLA* (per: no parlar ja